

جایگاه هنر و زیبایی‌شناسی در تفکرات ابن‌سینا و سهروردی با تأکید بر هنر صفویه

چکیده

مفهوم زیبایی بدون تردید یکی از بنیادی‌ترین ابعاد هنر محسوب می‌شود. فلاسفه و دانشمندان متعددی در طی تاریخ فلسفه درباره‌ی مفهوم زیبایی اندیشیده و ایده‌های خود را مطرح کرده‌اند که با توجه به مبانی فکری هر کدام از آن‌ها، نظریات متفاوتی درباره این مقوله پدید آمده است. زیبایی نزد فلاسفه و حکمای اسلامی نیز از همان روزهای نخستین که اندیشه‌ی فلسفی در میان مسلمانان رایج شد، مورد توجه واقع گردید. این توجه که از سوی ناشی از نگاه دینی به اسلام و مبانی دینی مسلمانان و از سوی دیگر ناشی از دریافت‌های فلسفی آنان از آثار افلاطون و ارسطو و فلوطین بوده است باعث ایجاد آرای خاص هر کدام به مفهومی زیبایی گردید. تفکر مشائی و اشراقی در کنار اندیشه‌های دو فیلسوف بزرگ ابن‌سینا و سهروردی مهم‌ترین مکتب‌های فلسفی ایران و جهان اسلام به شمار می‌روند. پژوهش حاضر به روش توصیفی و تحلیلی و با تکیه بر داده‌های منابع کتابخانه‌ای انجام شده است. یافته‌های پژوهش حاکی از این است که این فلاسفه در کنار تمام مباحث و سؤالات فلسفی عام، در مورد زیبایی هم دارای اندیشه‌ها و دیدگاه‌هایی بودند. تفکرات آن‌ها در مورد هنر و زیبایی را می‌توان از تبیین جایگاه خیال و حافظه و از دل رمز و داستان‌های رمزی-شعر و ادبیات بیرون کشید. فلسفه نور سهروردی و زیبایی‌شناسی ابن‌سینا در بعضی از هنرهای اسلامی از جمله هنر در دوره حکومت صفویه (۹۰۷-۱۱۳۵ ه.ق) قابل مشاهده است. هنر ایرانی در دوره حکومت صفویه یکی از اعصار درخشان خود را تجربه کرد و در این هنر مفاهیم مذهبی و عرفانی نقشی محوری داشته است.

اهداف پژوهش:

۱. بررسی هنر و زیبایی‌شناسی در اندیشه ابن‌سینا و سهروردی.
۲. بازشناسی انعکاس جلوه‌های هنر و زیبایی‌شناسی اندیشه ابن‌سینا و سهروردی در هنرهای دوره صفوی.

سوالات پژوهش:

۱. علل غایی در هنر از منظر ابن‌سینا و سهروردی چیست؟
  ۲. اندیشه‌های هنر و زیبایی‌شناسی ابن‌سینا و سهروردی چه انعکاسی در هنرهای دوره صفوی یافته است؟
- کلیدواژه‌ها:** هنر و زیبایی‌شناسی، ابن‌سینا، سهروردی، هنر صفوی.

مقدمه

یکی از اصلی هنر، اصل زیبایی می‌باشد. از نظر ابن‌سینا، زیبایی به معنای عام (محسوس یا نامحسوس) کمال اخیر یا داشتن همه صفات شایسته و بایسته است. از نظر او زیبایی محسوس شامل نظم، تقارن، حسن تألیف، اعتدال، مؤلفه‌های وحدت و اتفاق در یک شیء می‌باشد او معتقد است که منشأ نهایی زیبایی جمیل مطلق یا خداوند علم است. به وجود آمدن لذت، دوستی، عشق، اعجاب و تحسین برانگیزی از جمله آثار زیبایی بر روی ادراک‌کننده است. ابن‌سینا در مورد قوه خیال که در آفرینش هنری نقش مهمی را دارد به صورت مفصل بحث می‌کند. منشأ بعید هنر در نزد شیخ‌الرئیس میل غریزی به محاکات؛ میل فطری؛ زیبایی‌جویی است. با وجود اشتراکات در نظریات ابن‌سینا و سهروردی این دو دانشمند هرکدام زیبایی را محصول دو امر متفاوت دانسته‌اند. فلسفه نور محور فلسفه سهروردی است که این نور دارای سلسله مراتبی می‌باشد. طراحی ابداعی نقش خیال در ظاهر شدن علوم و دانسته‌ها جاری است و پیکره‌های زیباشناختی و ابعاد هنری از جهان فلسفی خود به نمایش می‌گذارد؛ صورت‌بندی سلسله مراتبی در جهان‌شناسی سهروردی، تجلی جهان بر پایه تبلور نور در کلیت اندیشه وی و روشن و هویدا شدن جهان بر اساس ظهور و تالو نور؛ صورت و ساحتی زیبایی‌شناختی و هنری به فلسفه وی بخشیده است. هنری‌ترین وجه و مدخل زیبایی‌شناختی فلسفه سهروردی را باید در ابداعات وی در تبیین جایگاه خیال در جهان‌شناسی سلسله مراتبی فلسفه اشراق و نوآوری در نقش معرفت‌شناسانه آن، در میان قوای شناختی درونی دانست. به‌گونه‌ای که خیال از حیث هستی‌شناختی با عنوان خیال منفصل و از لحاظ معرفت‌شناسی با عنوان خیال متصل در ساخت فلسفه اشراقی پدیدار می‌شود. عصر حکومت صفوی یکی از دوره‌های درخشان هنر اسلامی است و مضامین عرفانی نقش مهمی در ظهور ابعاد زیبایی‌شناسی در آثار هنری این دوره دارد لذا بررسی تأثیر فلسفه زیبایی‌شناسی ابن‌سینا و سهروردی در آثار آن در هنر دوره صفوی حائز اهمیت است.

بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد تاکنون اثر مستقلی با این عنوان به رشته تحریر درنیامده است. اما آثاری به بررسی اندیشه سهروردی و انعکاس آن در هنر پرداخته‌اند. حکیمی و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «هنر و زیبایی از نگاه شهاب‌الدین سهروردی و تأثیر حکمت نوری ایشان بر نگارگری اسلامی»، به واکاوی اندیشه نوری سهروردی و بازتاب آن در هنر نگارگری پرداخته‌اند. رحیمیان و ذهبی (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «ظهور زیبایی و هیات هنری در پرتو انوار اشراقی فلسفه سهروردی» به واکاوی نظریات فلسفی و مبانی فکری او در خصوص نور از نظر زیبایی‌شناسی پرداخته‌اند. در این پژوهش به شرح وجوه زیبایی‌شناختی آثار و آرای کلی ابن‌سینا و سهروردی از حیث ساختار و هیأت کلی اثر و جنبه‌های ابداعی عالم و صور معلقه بررسی شده است. سعی بر این شده است که صورت‌بندی سلسله مراتبی عوالم، ربط و نسبت آن‌ها با یکدیگر و تبیین معرفت‌تشکیکی مشایی و اشراقی برای درک حقایق و معارف، پیکره زیبایی‌شناختی و هنری دارد و زمینه‌ای را فراهم می‌کند تا جهانی آمیخته از رنگ، نور، سایه

و خیال با جنبه‌های زیبایی‌شناختی و هنر در عرصه فلسفه ظاهر شود. این پژوهش به صورت توصیفی - تحلیلی انجام شده است و روش گردآوری داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای بوده است.

نتیجه‌گیری

توجه به دیدگاه‌های ابن‌سینا و شیخ اشراق، باید گفت قوه خیال نقش مهمی در آفرینش هنری و خلق ابعاد زیبایی‌شناسی آن دارد. ابن‌سینا تعریف معینی برای هنر ندارد اما در خصوص زیبایی بر زیبایی محسوس تأکید دارد. او زیبایی را امری عینی می‌داند. لذا از دیدگاه او زیبایی باید احساس لذت و شادی را در بیننده ایجاد کند. با تکیه بر این دیدگاه زیبایی ظاهری نقش مهمی در درک موضوع هنری دارد. حکمت اشراق سهروردی که اساس آن بر تفسیر نور است در دوره اسلامی تبدیل به یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی در هنر شد. در حالی که آراء سهروردی اشاره مستقیمی به بحث هنر ندارد اما شیخ اشراق یک رشته مبادی مابعدالطبیعی را ارائه کرده است. با توجه به این نکات و بررسی مقوله نور در هنر صفوی باید گفت طرح و نماد نور که در قالب شمس، روشنایی و آفتاب و غیره منعکس شده است منطبق با نظریه زیبایی‌شناسی سهروردی است. این نماد در هنر نگارگری، معماری، فلزکاری و سفالگری در دوره صفویه به وفور قابل مشاهده است. در اندیشه سهروردی در نماد احدیت هیچ گزینه‌ای شایسته‌تر از نور نمی‌توان یافت به همین دلیل هنرمند اسلامی در صدد انعکاس حضور الهی با نقش نور است. کاربست رنگ‌های لاجوردی، زرد و سفید نیز در هنرهای این دوره تمثیلی از نور و وجود خداوند است که منشأ اصلی زیبایی و هنرمندی است.

منابع:

- آزند، یعقوب. (۱۳۷۹). «نوآوری و تجدد در هنر صفوی»، هنرهای زیبا، شماره ۷، صص ۱۱-۴.
- بردسلی. مونروسی و همکاران. (۱۳۹۸). دانشنامه زیبایی‌شناسی و فلسفه هنر، ترجمه انشالله رحمتی، تهران: انتشارات سوفیا.
- پورنامداریان، تقی. (۱۳۶۴). رمز و داستان‌های رمزی در ادب فارسی (تحلیلی از داستان‌های عرفانی-فلسفی ابن سینا و سهروردی)، تهران: نشریه علمی و فرهنگی.
- فرزاده، شمیم؛ قراخانی، علیرضا. (۱۳۹۵). «بازشناسی نقش نور در معماری مساجد دوره صفویه (نمونه موردی مسجدشاه عباس فرح‌آباد)»، کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری و شهرسازی و مدیریت شهری، دوره دوم.
- کمالی زاده؛ طاهر. (۱۳۹۲). هنر و زیبایی از دیدگاه شهاب‌الدین سهروردی، تهران: انتشارات متن.
- کریمیان، حسن. (۱۳۸۶). «تحولات ایران عصر صفوی و نمود آن در هنر نگارگری»، مطالعات هنر اسلامی، شماره ۷، صص ۸۸-۶۵.
- نصر، سید حسین. (۱۳۸۸). معرفت و معنویت، ترجمه انشالله رحمتی؛ تهران: انتشارات سهروردی.
- هاشم نژاد؛ حسین. (۱۳۹۲). ابن‌سینا، شیخ اشراق؛ و صدر المتالهین، تهران: نشریه سمت.
- هادی‌پور مرادی، سهیلا؛ هادی‌پور مرادی، مژگان. (۱۳۹۵). «تجلی باورهای دینی و مذهبی در آثار معماری ایران و عثمانی، مسجد شیخ لطف‌الله اصفهان و مسجد سلیمانیه استانبول»، مطالعات تاریخ اسلام، شماره ۳۰، صص ۲۲۵-۱۹۹.
- Mack, M. (۲۰۱۲). *Treatise on Painting*, New ed. London: Create.